

اصول و روش های آموزش احکام دینی به فرزندان

فاطمه محسن^۱

چکیده

موضوع اصول و روش های آموزش احکام دینی به فرزندان از موضوعات مهم در حوزه های قرآنی و دینی می باشد. آموزش احکام و ارزش های اخلاقی به فرزندان، پایه و اساس شکل گیری شخصیت و رفتار آنها در آینده است. این امر نیازمند صبر، دقت و رویکردی مهربانانه است تا فرزندان بتوانند مفاهیم را درک کرده و به طور مؤثر از آن استفاده کنند، لذا با توجه به اهمیت آموزش اخلاقی و مذهبی در شکل گیری شخصیت فرزندان؛ درک عمیق و مؤثرتر از اصول و روشهای آموزشی ضروری است. آموزش احکام دینی به فرزندان بدون چالش نیست و موانعی در آن وجود دارد؛ لذا هدف در این مقاله تبیین اصول و روش های احکام دینی به فرزندان است. یافته ها حاکی از آن است که آموزش احکام دینی، فراتر از انتقال دانش به پرورش شخصیت و ارزش های اخلاقی فرزندان کمک می کند این آموزش، پایه های اخلاقی را شکل می دهد که در آینده راهنمای تصمیم گیری ها و تعاملات آنها خواهد بود. جمع آوری مقاله حاضر به صورت کتابخانه ای بوده است.

کلیدواژه ها: آموزش، اصول، فرزند.

^۱ سطح دو (کارشناسی)، مدرسه علمیه فاطمیه، fatemeh1366@gmail.com

مقدمه

در دنیایی که به سرعت در حال تغییر است، آموزش احکام دینی به فرزندان نقشی حیاتی در پرورش نسل‌هایی آگاه، مسئول و با ارزش‌های اخلاقی مستحکم ایفا می‌کند. احکام دینی، مجموعه‌ای از قوانین و دستوراتی است که رفتار فردی و اجتماعی مسلمانان را سامان می‌بخشد؛ از جمله نماز، روزه، طهارت، حجاب، معاشرت، خرید و فروش و دیگر ابعاد زندگی. آموزش این احکام نه تنها جنبه فقهی و عبادی دارد، بلکه بر شخصیت‌سازی، اخلاق، مسئولیت‌پذیری و هویت دینی کودک نیز اثرگذار است.

ضرورت آموزش احکام دینی از آن‌جا ناشی می‌شود که کودکان در سنین پایین از آمادگی ذهنی، روانی و عاطفی بالایی برای یادگیری و درونی‌سازی مفاهیم برخوردارند. اگر احکام دینی در این دوران با روش‌های مناسب، همراه با محبت، الگوپذیری و به صورت تدریجی آموزش داده شود؛ آثار تربیتی آن تا پایان عمر در شخصیت فرد باقی خواهد ماند. در دنیای امروز که کودکان بیش از هر زمان در معرض هجوم فرهنگی، رسانه‌ای و شبهات اعتقادی قرار دارند؛ ضرورت تربیت دینی و آشنا کردن فرزندان با وظایف شرعی، بیش از پیش احساس می‌شود و غفلت از این امر ممکن است منجر به سردرگمی هویتی، بی‌تفاوتی دینی یا حتی گسست‌های اعتقادی در نسل جدید شود.

در دنیای امروز با تنوع فرهنگی و چالش‌های اخلاقی روبرو، انتقال ارزش‌های دینی به فرزندان وظیفه‌ای حساس و مهم است که هم والدین و هم مربیان در آن با مشکلاتی مواجه هستند، لذا هدف در این مقاله تبیین اصول و روش‌های آموزش احکام دینی به فرزندان می‌باشد.

براین اساس پرسش‌های این مقاله که در پی پاسخ به آن‌ها هستیم عبارتند از: اصول کاربری در انتقال احکام دینی به فرزندان چه می‌باشند؟ راهکارها و شیوه‌های مؤثر در آموزش احکام دینی به فرزندان چه می‌باشند؟

پیشینه تاریخی موضوع بیانگر آن است که آموزش احکام دینی به فرزندان، همواره یکی از دغدغه‌ها و وظایف اصلی خانواده‌ها در طول تاریخ بوده است. این آموزش از دیرباز به روش‌های مختلفی صورت گرفته است که ریشه در تعالیم دینی و سنت‌های فرهنگی دارد.

در رابطه با پیشینه علمی نیز کتب متنوعی وجود دارد از جمله: کتاب «روش‌های تدریس تعلیمات دینی» نوشته «اکبر سلیمانی نژاد» نویسنده در آن به تأکید بر تدریس مناسب و متناسب با رشد عقلی و عاطفی فرزندان؛ استفاده از روش‌های فعال، الگویی، توجه به تعامل با دنیای فرزندان و پرهیز از روش‌های تحکمی پرداخته و کتاب «آموزش احکام به کودکان و نوجوانان» نوشته «محمدتقی جعفری» که دارای بخش‌های کاربردی برای آموزش مرحله به مرحله احکام با زبان ساده و قابل فهم برای کودکان و نوجوانان می‌باشد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- آموزش

آموزش در کتاب‌های لغت فارسی به معنی «یاد دادن، تعلیم و آموختن تعریف شده است.^۱ در اصطلاح، آموزش به معنای «انتقال معلومات و مهارت‌ها به دیگران است، به طوری که این معلومات و مهارت‌ها به کار آیند و موجب تحول و دگرگونی در رفتار شوند.»^۲

۱-۲- اصول

«اصول» جمع اصل و اصل در لغت چیزی است که شیء دیگر بر آن مبتنی است.^۳ در اصطلاح، برای اصول تعاریف متعددی شده است. برخی از نویسندگان معتقدند که اصول تعلیم و تربیت عبارت است از نظریه‌ها و قواعد نسبتاً کلی که در بیش‌تر موارد صادق است و باید راهنمای مربیان، معلمان، مدیران، اولیای فرهنگ و والدین دانش‌آموزان در کلیه اعمال تربیتی باشد.^۴

^۱ دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج ۴، ص ۵۹۷۱.

^۲ تقی‌پورظهیر، مبانی و اصول آموزش و پرورش، ص ۲۸.

^۳ الفیومی، المصباح المنیر، ج ۱، ص ۱۶.

^۴ شریعتمداری، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۱۱.

۳- اصول کاربردی در انتقال احکام دینی به فرزندان

برای آموزش احکام دینی به فرزندان نیازمند مراعات اصولی می‌باشد، تا آموزش به بهترین نحو صورت گیرد که در ذیل به مهمترین آن‌ها خواهیم پرداخت:

۳-۱- اصل آسان سازی آموزش

آموزش دین و احکام آن به فرزندان، یکی از مهم‌ترین وظایف والدین و مربیان است که نیازمند دقت، صبر و تدبیر خاصی می‌باشد. این آموزش نه تنها باید به انتقال اطلاعات و قواعد شرعی محدود شود، بلکه باید راهی باشد تا کودکان و نوجوانان به درک عمیق‌تری از دین دست پیدا کنند و آن را در زندگی خود به کار بندند. اگر آموزش دین سخت، پیچیده یا سنگین به نظر برسد؛ ممکن است فرزندان از یادگیری دلزده شده و ارتباط خود با آموزه‌های دینی را از دست بدهند. بنابراین، آموزش باید به گونه‌ای تنظیم شود که همراه با علاقه و انگیزه در کودکان باشد و آنان را به تلاش و پیروی از دین تشویق کند.^۱

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ»^۲ این آیه به روشنی بیان می‌کند که دین، به ویژه قرآن برای انسان‌ها آسان ساخته شده است تا آن را به یاد سپرده و به کار ببندند. این تسهیل در یادگیری، نشانه‌ای از رحمت خداوند است و از ما نیز انتظار می‌رود که در آموزش دین به دیگران به ویژه فرزندان، شرایط را آسان و قابل فهم کنیم.^۳

^۱ رضایی، اصول و روش های آموزش مفاهیم دینی به نوجوانان، ص ۱۸۶.

^۲ قمر، ۱۷.

^۳ ثقفی تهرانی، تفسیر روان جاوید، ج ۲، ص ۷۵۴.

اگر یادگیری دینی برای کودکان به صورت تدریجی، مطابق با فهم و شرایط روحی آنان باشد، آنها بهتر می‌توانند آن را بپذیرند و در زندگی روزمره خود به کار ببرند. این راه، مسیر پر پیچ‌وخم و دشواری نیست؛ بلکه گامی است نرم و پله‌پله که فرزندان را به سوی عمل صالح سوق می‌دهد.

روایت گهرباری از امام علی (علیه‌السلام) می‌گوید: «الدِّينُ يُسْرُ فَمَنْ يَشْدُدْ عَلَيْهِ تَكْلَفَهُ» «دین آسان است، پس هر که آن را دشوار کند، خود را در زحمت انداخته است.»^۱ این فرمایش به ما گوشزد می‌کند که دین به خودی خود سخت و پیچیده نیست، بلکه نحوه مواجهه و آموزش آن است که می‌تواند دشوار یا آسان باشد. پس آموزش دهنده موظف است شرایط یادگیری را برای فرزندان ساده و روان کند تا دین برای آنان سنگین و طاقت‌فرسا نشود.^۲

فرزندان به دلیل سن و ویژگی‌های خاص روحی و ذهنی خود، نمی‌توانند همانند بزرگسالان آموزه‌های دینی را دریافت کنند. بنابراین، آموزش باید به گونه‌ای باشد که هم سطح درک آنان را در نظر بگیرد و هم به صورت جذاب و قابل هضم ارائه شود. این توجه باعث می‌شود دین برای آنان نه یک الزام خشک، بلکه یک مسیر روشن و دلنشین باشد که با دل و جان بپذیرند. وقتی کودکان آموزش را آسان بیابند، نه تنها آن را حفظ می‌کنند بلکه در رفتارهای روزمره خود نیز به آن پایبند خواهند بود. این شیوه، محبت به دین و انس با آموزه‌های آن را در دل آنان می‌پرورد و زمینه‌ساز تربیت دینی صحیح می‌شود. در نهایت، آسان‌سازی آموزش دین به فرزندان هدیه‌ای است که والدین و مربیان به نسل آینده می‌دهند؛ هدیه‌ای که می‌تواند مسیر زندگی آنان را روشن، سبک و پرنشاط سازد و به آنان کمک کند در محیطی سرشار از ایمان و اخلاق رشد کنند.^۳

۳-۲- رشد تدریجی در یادگیری مسائل دینی

یادگیری دین فرآیندی پیوسته، آرام و زمان‌بر است. درک مفاهیم دینی و عمل به احکام آن برای کودکان و نوجوانان همانند هر نوع یادگیری دیگری، نیازمند زمان، تکرار و فرصت‌های مناسب برای رشد

^۱ کلینی، کافی، ج ۲، ص ۲۶.

^۲ اصفهانی، الحقائق الناضرة فی شرح اللمعه الدمشقیه، ج ۱، ص ۱۲۸.

^۳ زارع و همکاران، آموزش دینی برای دانش آموزان دوره ابتدایی، ص ۷۸.

رفتارها باعث می‌شوند کودک احساس کند که رفتارهای خوبش مورد توجه و پسند والدین و مربیان قرار گرفته و این امر به تقویت شخصیت و ایمان او کمک می‌کند.^۱

در قرآن کریم، خداوند متعال وعده پاداش نیکوکاران را داده و به نوعی اهمیت ترغیب و تشویق را یادآور شده است: «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» «پس هر کس به اندازه ذره‌ای کار نیک انجام دهد، آن را خواهد دید.»^۲ این آیه تأکید می‌کند که حتی کوچک‌ترین عمل نیک، پاداش دارد و این حقیقت می‌تواند به عنوان عامل انگیزشی برای کودکان مطرح شود.

در روایات نیز پیامبر اکرم (صلی الله و علیه و آله) به تشویق و ترغیب در تربیت دینی اهمیت داده‌اند. ایشان فرموده‌اند: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ» «کسی که از مردم سپاسگزاری نکند، از خدا سپاسگزاری نکرده است.»^۳ این حدیث نشان می‌دهد که قدردانی و تشویق دیگران، بخشی از ادب و رفتار نیک است که در تربیت نیز جایگاه ویژه‌ای دارد.

تشویق مثبت به کودک کمک می‌کند تا احساس اعتماد به نفس و خودباوری کند. هنگامی که کودک می‌بیند رفتارهای درست او مورد توجه و تأیید قرار می‌گیرد، برای تکرار آن‌ها مشتاق‌تر می‌شود. این رویکرد باعث می‌شود کودک نه تنها احکام دینی را به صورت ظاهری انجام دهد بلکه با علاقه و انگیزه درونی، آن‌ها را دنبال کند. همچنین، ترغیب و تشویق موجب کاهش ترس و استرس کودک در مواجهه با مسائل دینی می‌شود. به جای آن که کودک احساس اجبار و فشار کند، تشویق مثبت فضا را برای یادگیری دلپذیر و آرام فراهم می‌آورد و موجب تقویت پیوند عاطفی بین والدین و فرزند می‌شود. تشویق باید صادقانه، به موقع و متناسب با عمل کودک باشد تا اثرگذار باشد. تشویق نابه‌جا یا بیش از حد ممکن است تاثیر معکوس داشته باشد، اما تشویق حساب شده و درست عاملی بسیار قوی برای رشد ایمان و اخلاق کودک است.^۴

^۱ جعفری، آموزش احکام به کودکان و نوجوانان، ص ۲۳۱.

^۲ زلزال، ۷.

^۳ العروسی الحویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۰۱.

^۴ جعفری، آموزش احکام به کودکان و نوجوانان، ص ۲۳۵.

نتیجه

موضوع اصول و روش های آموزش احکام دینی به فرزندان از حمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی و قرآنی است. آموزش احکام دینی به فرزندان فرآیندی مستمر، تدریجی و ظریف است که نیازمند درک صحیح از ویژگی های سنی، روانی و اجتماعی کودک می باشد. احکام دینی، راهنمای عمل مسلمان در زندگی فردی و اجتماعی است و اگر از سنین کودکی در ذهن و رفتار کودک نهادینه شود، زمینه ساز شکل گیری شخصیت دینی، هویت مذهبی پایدار و سبک زندگی اسلامی خواهد بود، لذا آموزش صحیح و مؤثر احکام نه تنها باعث فهم بهتر دین می شود، بلکه در تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان تأثیرگذار است؛ بر همین اساس ضروری بوده که به این بحث پرداخته شود.

هدف اصلی از پرداختن به این موضوع، ارائه اصول و روش هایی کاربردی برای آموزش مؤثر احکام شرعی به کودکان و نوجوانان است؛ به گونه ای که این آموزش ها نه تنها جنبه حفظ و تکرار نداشته باشد، بلکه با درک، علاقه و پذیرش درونی همراه گردد.

حاصل آنکه آموزش احکام دینی به فرزندان نیازمند اصول و روش های مناسب است که بتواند آن ها را در فهم و اجرای صحیح احکام یاری کند؛ بر این اساس در مقاله حاضر پس از بیان اصول کاربردی در انتقال احکام دینی به فرزندان همچون اصل آسان سازی آموزش، رشد تدریجی در یادگیری مسائل دینی، انتقال مفاهیم با دلیل و استدلال، توجه به ویژگی های شخصیتی هر کودک به بیان روش هایی چون روش آموزش گفتاری و توضیحی، الگو بودن و رفتار عملی، استفاده از داستان و قصه گویی، ترغیب و تشویق مثبت، استفاده از داستان و قصه گویی پرداخته شد.

به نظر می رسد با رعایت اصول و روش های آموزش احکام دینی؛ می توان نسل آینده ای دینی، اخلاق مدار و مسئول تربیت کرد که بتوانند در جامعه نقش مؤثرتری ایفا کنند.

منابع و مأخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

الف) کتب فارسی

- ۱- آقازاده، محرم، راهنمای روش‌های نوین تدریس، تهران: آییژ، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ش.
- ۲- ادیب، مریم، تربیت دینی کودک و نوجوان، قم: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ش.
- ۳- تقی‌پورظهیر، علی، مبانی و اصول آموزش و پرورش، تهران: انتشارات آگاه، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش.
- ۴- جعفری، محمدتقی، آموزش احکام به کودکان و نوجوانان، تهران: انتشارات مرکز نشر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۲ ش.
- ۵- حائری شیرازی، محمدصادق، مربی و تربیت، تهران: سروش، چاپ دوم، ۱۳۷۶ ش.
- ۶- خرمشاهی، بهاء‌الدین، دانش‌نامه قرآن و قرآن‌شناسی، جلد ۲ تهران: کوشانپور، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.
- ۷- دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، جلد ۴، تهران: نشر امیر کبیر، چاپ اول، ۱۳۶۷ ش.
- ۸- رضایی، حمیدالله، اصول و روش‌های آموزش مفاهیم دینی به نوجوانان، قم: نشرالمصطفی، چاپ اول، ۱۳۹۲ ش.
- ۹- زارع و همکاران، بهنام، آموزش دینی برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی، تهران: کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی، مطالعات اجتماعی و روانشناسی ایران، چاپ اول، ۱۳۹۸ ش.
- ۱۰- زرگری، زهرا، آموزش احکام به زبان کودکان، تهران: قدیانی، چاپ پنجم، ۱۳۷۶ ش.
- ۱۱- سلیمان نژاد، اکبر، روش‌های تدریس تعلیمات دینی، تهران: سمت، چاپ سوم، ۱۳۹۲ ش.
- ۱۲- شریعتمداری، علی، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، چاپ چهارم، تهران: امیرکبیر، چاپ دوم، ۱۳۶۹ ش.
- ۱۳- فلسفی، محمدرضا، آموزش احکام برای کودکان و نوجوانان، تهران: سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ش.
- ۱۴- قاسمی، محمدحسین، مدرسه احکام، تهران: سمت، چاپ یازدهم، ۱۳۸۰ ش.

- ۱۵- کریمی، عبدالعظیم، **کودک و مدرسه**، تهران: تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۸ ش.
- (ب) کتب عربی
- ۱۶- اصفهانی، محمدرضا، **الحدائق الناضره فی شرح اللمعه الدمشقیه**، جلد ۱، قم: دارالحديث، چاپ اول، ۱۴۱۸ ق.
- ۱۷- الدیلمی، حسن، **ارشاد القلوب**، جلد ۲، قم: دارالاسوه، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ش.
- ۱۸- العروسی الحویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نور الثقلین**، جلد ۵، قم: اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۹- الفیومی، احمد بن محمد، **المصباح المنیر**، جلد ۱، بیروت، المكتبة العلمیه، چاپ دوم، ۱۴۱۴ ق.
- ۲۰- ثقفی تهرانی، محمد، **تفسیر روان جاوید**، جلد ۲، تهران: انتشارات برهان، چاپ سوم، ۱۳۹۸ ق.
- ۲۱- طباطبائی، محمدحسین، **المیزان**، جلد ۱، بیروت: اسماعیلیان، چاپ سوم، ۱۴۱۲ ق.
- ۲۲- عاملی، زین الدین بن علی، **منیته المرید فی ادب المفید و المستفید**، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ ش.
- ۲۳- کلینی، محمد بن یعقوب، **کافی**، جلد ۱ و ۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق.
- ۲۴- مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، جلد ۶ و ۱۶، تهران: انتشارات اسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۱ ش.
- ۲۵- محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، جلد ۳، قم: دارالحديث، چاپ پانزدهم، ۱۳۹۵ ش.
- ۲۶- مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، جلد ۲۱، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۹ ش.
- (ج) مقاله
- ۲۷- تربتی نژاد، حسین، «بررسی روش های آموزش آموزه های دینی در مقطع ابتدایی»، فصلنامه آموزش معارف و تربیت اسلامی، شماره سوم، ۱۴۰۱ ش.
- ۲۸- سجادی پور، محمد، ابراهیمی، مهدی، «اصول و شیوه های تربیت کودکان»، پژوهش های اجتماعی اسلامی، شماره ۲، ۱۳۹۶ ش.

